

УДК 336.02

Левшук А.

УДОСКОНАЛЕННЯ ОПОДАТКУВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ З МЕТОЮ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ТА ВИВЕДЕННЯ З ТІНІ ЙОГО ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Охарактеризовано сучасний стан та проблеми податкової системи суб'єктів малого підприємництва України з метою формування основних напрямів удосконалення оподаткування малого бізнесу України.

Ключові слова: малий бізнес, суб'єкти малого підприємництва, податкова система, податки, тіньова економіка, детінізація діяльності суб'єктів малого бізнесу.

Світовий досвід свідчить, що кожна з країн, які динамічно та стійко розвиваються, розробляє довготермінову програму соціально-економічних перетворень, багато в чому базовану на розвитку й підтримці сектору малого і середнього підприємництва (МСП), що є найбільш динамічним фактором економічного зростання.

Тіньова економічна діяльність, зокрема суб'єктів малого підприємництва, набула в Україні значних обсягів та специфічних форм прояву. Високий рівень тінізації економічної діяльності суб'єктів малого бізнесу негативно впливає і на розвиток національної економіки, знижуючи її потенційні можливості в наповненні державного й місцевих бюджетів та розв'язанні гострих соціальних проблем, пов'язаних із забезпеченням зайнятості й добробуту значної частини населення.

Значний внесок у дослідження тіньової економіки та її детінізації, а також розвиток оподаткування малого бізнесу зробили відомі іноземні та вітчизняні науковці Р. Кантільйон, Дж. Сей, А. Бутенко, З. Варналій, В. Ляшенко, О. Турчинов та ін. Однак аналізування наукових праць засвідчило, що є низка питань, які вивчені неналежно або зовсім не вивчені та потребують подальшого дослідження.

Метою даної роботи є вивчення та дослідження основних напрямів удосконалення оподаткування суб'єктів малого підприємництва.

Основними причинами, що гальмують процес виходу суб'єктів малого підприємництва України з тіні, є:

- ✓ системні вади податкової політики (чинна податкова система зосереджена фактично на максимальному залученні надходжень до бюджету, без урахування можливих негативних наслідків надмірного фіскального тиску на суб'єктів господарювання та громадян);

- ✓ відсутність повноцінного ринкового середовища (вповільнення інституційних, структурних та економічних змін, недосконалість ринкових механізмів призводять до неузгодженості державної економічної політики з інтересами суб'єктів господарювання, які змушені самостійно розробляти неформальні механізми взаємної співпраці);
- ✓ високий рівень корупції та некомпетентність державних службовців (корупція є одним з головних чинників, який впливає на розвиток України і залишається однією з найбільших перепон на шляху її інтеграції до світового співтовариства);
- ✓ нестабільність інвестиційного та підприємницького клімату;
- ✓ недостатній захист інвесторів;
- ✓ нестабільне політичне середовище та ін. [9, 32].

Наймасовішим видом тіньової економічної діяльності суб'єктів малого бізнесу є ухилення від сплати податків та обов'язкових платежів. Основні способи ухилення від сплати податків такі:

- ✓ неврахований обіг, а саме: невраховані обсяги реалізації товарів і послуг, неофіційний бартер, невраховані платежі, неврахована виплата зарплати;
- ✓ приховування реальних обсягів прибутку й доходів (штучне завищення собівартості продукції);
- ✓ штучне банкрутство і штучна неплатоспроможність;
- ✓ приховування чи фальсифікація звітної документації та інформації про економічну діяльність [2, 76–84].

В Україні за умови високого податкового навантаження вигоди від ухилення від сплати податків для підприємств суттєві. Наявність корупції знижує ймовірність своєчасного виявлення ухилення від сплати податків, а протирічливі й суперечливі положення у законодавчих актах дають змогу зменшити податкові зобов'язання. За таких обставин поширеною стала практика мінімізації податкових платежів або ж ухилення від їх сплати [3, 186–188].

Складність податкової системи суттєво погіршує конкурентоспроможність української економіки, про що свідчить позиція України в міжнародному рейтингу простоти ведення бізнесу (181-ше місце з 183-х у рейтингу за показником «сплата податків» у 2010 р.) [5, 188].

Детінізація економіки є складником процесу формування середовища для партнерства влади та бізнесу. За даними міжнародних експертів, Україна належить до двадцятки країн-«лідерів» з найбільшим обсягом відпливу тіньового капіталу з країни (майже 9 млрд дол. США за рік). Отже, тіньовий капітал є потужним незадіяним інвестиційним ресурсом для розвитку бізнесу в Україні та ресурсом для стабілізації її фінансової системи.

Завдання влади щодо детінізації економічних відносин полягає, з одного боку, в розвитку стимулів для перебування бізнесу в легальній економіці й залученні тіньових капіталів некримінального походження в легальний сектор, а з

іншого – у створенні умов, за яких тіньова економічна діяльність стає надто ризикованою та дорогою [10, 78].

Ефективна податкова система є однією з найважливіших складових економічного процвітання країни. Податками можна стимулювати або, навпаки, обмежувати ділову активність суб'єктів малого бізнесу, а отже, розвиток тих або інших галузей підприємницької діяльності. Можна створити передумови для зменшення витрат виробництва та обігу приватних підприємств, для підвищення конкурентоспроможності національних підприємств на світовому ринку [1, 58].

Податки створюють основну частину доходів державного та місцевих бюджетів. Для України необхідні серйозні зміни в податковій політиці держави, спроможні зробити податкову систему такою, що ефективно виконує свої функції. Життя показало неспроможність зробленого натиску на суто фіскальну функцію: оббираючи платника податків, податки душать його, звужуючи тим самим базу оподаткування і зменшуючи податкову масу. Потрібні зміни, які стимулювали б товаровиробника, зацікавили його і спонукали розширювати виробництво, інвестувати. А для цього необхідно, з одного боку, послабити податковий прес, з іншого, – встановити додаткові пільги для тих, хто вкладатиме засоби у виробництво. Зміни відбуваються – Податковий кодекс, документ, який уперше зібрав у собі всі норми, що регулюють оподаткування в країні. Обговорювали цей нормативно-правовий акт практично всі. Більшість населення негативно поставилося до прийняття Податкового кодексу. Загальний звід правил оподаткування, взаємин між платниками податків і контролюючими органами, безумовно, потрібний. Але зміст нинішнього кодексу викликає у фахівців – юристів, економістів, підприємців – дуже багато запитань.

Застосування з 1 січня 2011 р. норм Податкового кодексу України підтвердило застереження багатьох експертів, висловлені в процесі його підготовки. Слабкі місця, недоліки документа спричинили неабиякий «головний біль» для підприємців, коли кодекс набув чинності. По-перше, «прискорене» введення в дію Податкового кодексу України, відсутність завчасної роз'яснювальної роботи обернулися незнанням його положень та норм, неготовністю до його запровадження з боку не лише платників податків, а й податківців. По-друге, не розв'язано основну проблему, яку бізнес пов'язував з прийняттям нового Податкового кодексу, – розбудови рівноправних, із високою взаємною відповідальністю, відносин влади та підприємництва. Залишилися випадки неприйняття податковими органами податкових декларацій усупереч порядку та вимогам положень кодексу. ДФСУ порушує обов'язок приймати податкові декларації без попередньої перевірки її показників з подальшим скеруванням платникам податків письмових повідомлень щодо її неприйняття з обов'язковим обґрунтуванням невизнання декларації. Як наслідок – робота бізнесу на час пристосування до нових умов оподаткування (впровадження нових податкових накладних, форм податкової звітності, оновлення програмних продуктів, навчання персоналу, внесення коректив у бізнес-процеси внаслідок зміни баз, об'єктів, ставок, порядку оподаткування) виявляється повністю заблокованою [4, 11–13].

Основними проблемами податкової системи є:

- ✓ значна витрата часу й коштів суб'єктів малої підприємницької діяльності на податковий облік і сплату податків;
- ✓ неефективна й надмірно витратна для держави й бізнесу система адміністрування податків і зборів, що неспроможна забезпечити повноцінне наповнення державного бюджету та зменшення частки тіньової економіки з одночасним дотриманням балансу прав податкових органів і платників податків;
- ✓ високий рівень ухилення від податків і нерівномірне податкове навантаження на підприємства різної величини й окремі галузі економіки;
- ✓ невиконання податковою системою функції згладжування соціальної нерівності.

За цих умов зберігається актуальність проблеми реформування податкової системи України – а саме забезпечення стабільності та ефективності діяльності органів ДФС, які формують переважну частку доходів Державного бюджету України. Розв'язання цієї проблеми потребує насамперед перебудови системи управління процесами адміністрування податків для підвищення рівня добровільного виконання норм податкового законодавства України платниками податків.

Основним завданням органів ДФС має бути забезпечення контролю за дотриманням податкового законодавства, правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю сплати до бюджетів, державних цільових фондів податків та зборів (обов'язкових платежів), а також неподаткових доходів, установлених законодавством. Результат виконання цього завдання – забезпечення надходження до бюджету податків у розмірах, що відповідають обсягам бази оподаткування та встановленим законодавством ставкам (далі – прогнозовані розміри).

Ризики держави як суб'єкта у сфері оподаткування доцільно розподілити на два типи:

- ✓ ризики недобору, – у випадку реалізації яких обсяги надходжень до бюджетів не досягатимуть прогнозованих розмірів;
- ✓ ризики збільшення витрат, – у випадку реалізації яких витрати на забезпечення прогнозованих розмірів надходжень за окремими видами податків (зборів) перевищуватимуть економічно доцільні.

У межах зазначених типів пропонуємо до розгляду такі групи ризиків:

Ризики недобору:

I група – випадкові ризики – без свідомого бажання реального або потенційного платника податків уникнути оподаткування;

II група – ризики оптимізації оподаткування – зумовлені усвідомленим намаганням реального або потенційного платника мінімізувати рівень сплати податків, уникаючи прямих порушень норм податкового законодавства;

III група – ухилення від оподаткування – визначається усвідомленим намаганням реального або потенційного платника мінімізувати рівень сплати податків або уникнути оподаткування порушенням чи невиконанням вимог податкового та іншого законодавства.

Ризики збільшення витрат:

IV група – процедурні ризики, зумовлені зменшенням оподаткування в результаті використання при цьому неадекватно великих людських чи матеріальних ресурсів [6].

Для виявлення ризикових суб'єктів на практиці використовують індикатори ризиків – певні критерії (ознаки), що вказують на наявність або можливість негативного перебігу подій.

Індикатори ризиків мають визначати структурні підрозділи органів ДФС у процесі адміністрування податків та постійно актуалізувати залежно від змін у законодавстві. Порядок формування переліків (шаблонів) індикаторів ризиків, їх затвердження та використання визначає Державна фіскальна служба України.

З метою уникнення (усунення) ризику необхідно визначити фактори (причини), що його зумовлюють, залежно від яких ризики належать до певної групи. Кожна група ризиків повинна мати свій стандартний перелік заходів щодо уникнення (усунення) ризику.

Наприклад, фактори, що зумовлюють ризики I групи, треба виправляти роз'ясненнями платникові податків індивідуально або через засоби масової інформації. Також для уникнення факторів I групи пропонуємо спростити форми податкової звітності та інструкції щодо їх заповнення тощо.

Фактор недосконалості законодавчого забезпечення процесів адміністрування податків (зумовлює ризики II групи) – необхідно виправляти, вдосконалюючи податкове та інше законодавство.

Фактори, що зумовлюють ризики III групи, виправляють оптимізацією процесів адміністрування податків.

Для уникнення (усунення) кожного визначеного ризику слід розробляти та впроваджувати конкретний перелік заходів, який має відповісти на три запитання: хто, що, коли повинен здійснити для виконання намічених завдань.

Окрім цього, заходи спрямовані на уникнення ризику, мають бути впроваджені на законодавчому та організаційному рівнях. На законодавчому рівні розрізняють такі напрями:

- ✓ виявлення з метою виправлення в податковому законодавстві чи інших нормативно-правових актах суперечностей, неузгодженостей та прогалин;
- ✓ підготовка пропозицій щодо внесення змін у частині вдосконалення податкового законодавства.

На організаційному рівні:

- ✓ удосконалення роботи з обслуговуванням платників податків у частині роз'яснювальної роботи щодо заповнення форм податкових декларацій (розрахунків), декларування податкових зобов'язань та сплати податків, а також своєчасне інформування платників податків про зміни податкового законодавства;
- ✓ удосконалення системи адміністрування податків, зборів, обов'язкових платежів на базі інформаційної системи підтримки прийняття рішень;

- ✓ удосконалення системи кабінетного аудиту як методу визначення напрямків та перспектив перевірок, удосконалення методології контролю над платниками податків (виїзного аудиту), створення бази даних платників податків із високим ступенем ризику для першочергового здійснення перевірок;
- ✓ підвищення професійного рівня працівників органів ДПС;
- ✓ удосконалення системи взаємодії підрозділів ДПС, а також взаємодії з іншими органами державної влади в частині обміну інформації.

Одним з основних питань удосконалення податкового законодавства, зокрема Податкового кодексу, є правові відносини платників податків з фіскальними органами. В економічно розвинених країнах вони базуються тільки на положеннях законів. Будь-яке порушення податкового законодавства жорстко карається діючою системою штрафів і санкцій. До того ж, фіскальні органи не роблять відмінності між умисною несплатою податку і його недоплатою внаслідок помилки при обрахунках оподаткованої бази. Суперечки між платником податків та фіскальною службою вирішуються тільки в податкових судах, незалежних від фіскальних органів, і на основі відповідних статей закону. У зв'язку з цим актуальним є питання про розвиток в Україні прецедентного податкового права. Останнє в розвинених країнах – ефективний засіб розвитку податкового законодавства. Кожен випадок розгляду суперечок у суді щодо застосування окремих засад податкового законодавства набирає сили закону і може використовуватися з моменту ухвалення рішення суду іншими платниками податків при обрахунку й сплаті податків. Питання про створення податкових судів в Україні нині відкладене через великі фінансові витрати, проте його не слід ігнорувати в майбутньому. Потребує невідкладного визнання і необхідність застосування у нас прецедентного права, що діє у багатьох економічно розвинених країнах [7, 168].

Отже, вважаємо, що основними напрямками вдосконалення оподаткування суб'єктів малого бізнесу в Україні мають бути такі:

- ✓ побудова стабільної, зрозумілої та цілісної податкової системи з метою визначення збалансованих підходів до фінансового перерозподілу в межах країни й обґрунтування норм оподаткування;
- ✓ послаблення податкового тиску і подальше спрощення податкової системи скасуванням неефективних податків з адміністративного погляду;
- ✓ розширення податкової бази завдяки скасуванню непрозорих податкових пільг, розширенню кола платників податків і оподатковуваних доходів у відповідності з критерієм «доцільності» і принципом «соціальної справедливості»;
- ✓ вирішення ряду проблем, пов'язаних зі стягненням податків і контролем за дотриманням податкового законодавства;
- ✓ зниження податкового тиску до теоретично допустимого рівня;
- ✓ забезпечення стабільності податкового законодавства;

- ✓ узгодженість усіх елементів в межах єдиного податково-правового простору;
- ✓ надання гнучкості системі оподаткування, за допомогою ставок оподаткування стимулювати прогресивні й обмежувати негативні явища, що безпосередньо впливають на стан національної економіки;
- ✓ ефективно структурувати систему оподаткування на користь прямого оподаткування майна, капіталу, землі.

Разом з тим, необхідно: реформувати податкову систему шляхом її лібералізації і децентралізації;

- ✓ забезпечити збалансованість інтересів держави та її регіонів, регіонів між собою з метою стабільності адміністративно-територіального устрою країни;
- ✓ запровадити заходи щодо податкового стимулювання інвестиційного процесу і спрямування коштів підприємств малого бізнесу на вдосконалення і розширення виробничої діяльності, розвиток малого підприємництва, підтримку пріоритетних галузей національної економіки.

Проте окремі норми Податкового кодексу обумовлюють виникнення небажаної внутрішньої податкової конкуренції між регіонами України. Чинна податкова система України у зв'язку з великим податковим навантаженням на суб'єктів малого підприємництва не тільки не сприяє становленню ринкових відносин, а й обмежує розвиток підприємницької та інвестиційної діяльності, не стимулює населення до чесної праці, накопичення власності, не сприяє досягненню соціальних і політичних цілей реформування суспільства у напрямку соціально орієнтованої ринкової економіки [8, 188].

Податкова реформа в Україні реалізується, незважаючи на економічну кризу.

Результати дослідження показали, що Податковий кодекс не вирішив усі питання вдосконалення системи оподаткування суб'єктів малого бізнесу в Україні, але його започаткування є великим поступом у майбутнє. Реалізація податкової реформи має відбуватися цілеспрямовано, системно, відкрито, виважено, поступово в часі.

Таким чином, реформувати чинну податкову систему щодо оподаткування суб'єктів малого підприємництва необхідно, на нашу думку, в таких напрямках:

- ✓ створення сприятливих податкових умов для вітчизняних товаровиробників;
- ✓ стимулювання вкладення коштів у інвестиційні програми;
- ✓ поетапне зниження податкового навантаження за рахунок скасування неефективних (затратних) податків і зборів;
- ✓ підвищення фіскальної ефективності податків на основі розширення бази оподаткування;
- ✓ формування доходів бюджетів усіх рівнів на основі здійснення збалансованої бюджетної політики на середньотермінову перспективу і спрямування податкових надходжень у сфери, від яких залежить довготермінове економічне зростання.

З метою формування раціональної податкової системи необхідно використовувати регулюючу функцію податкової системи у вигляді надання пільгового оподаткування, зробити пільги більш прозорими та підвищити їх стимулюючі й регулюючі властивості. Виконання цих та інших завдань приведе до успішного досягнення наміченої мети реформування податкової системи держави – формування максимально досконалої системи оподаткування, зокрема, суб'єктів малого підприємництва в Україні і, як результат, економічного зростання загалом.

Levshuk A. Improvement of taxation of small business of Ukraine and guiding out of black economy of his economic activity. The modern state and problems of the tax system of small business of Ukraine entities is described in the article, with the purpose of forming of basic directions of improvement of taxation of small business of Ukraine.

Key words: small business, small business entities, tax system, taxes, black economy.

Левшук А. А. Усовершенствование налогообложения малого бизнеса Украины и выведение с тени его хозяйственной деятельности. Охарактеризованы современное состояние и проблемы налоговой системы субъектов малого предпринимательства Украины с целью формирования основных направлений усовершенствования налогообложения малого бизнеса Украины.

Ключевые слова: малый бизнес, субъекты малого предпринимательства, налоговая система, налоги, теневая экономика.

Література

1. Варналій З. Основи підприємництва : навч. посіб. / З. Варналій. – К. : Техніка, 2002. – 158 с.
2. Засянська О. В. Теоретичні основи боротьби з тіньовою економікою / О. В. Засянська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 5. – С. 76–84.
3. Кондрат І. Ю. Тіньова економіка: сутність та сучасний стан в Україні / І. Ю. Кондрат, Т. П. Миндюк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.2. – С. 186–188.
4. Кунченко М. Система має працювати / М. Кунченко // Вісник УСПП. – 2011. – № 1. – С. 11–13.
5. Модернізація механізмів розвитку малого та середнього бізнесу : моногр. / А. І. Бутенко, М. П. Войнаренко, В. І. Ляшенко та ін. ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2011. – 326 с.
6. Податковий кодекс України від 02. 12. 2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
7. Попов Ю. Н. Теневая экономика в системе рыночного хозяйства / Ю. Н. Попов, М. Е. Тарасов. – М. : Дело, 2005. – 240 с.
8. Теневая экономика / под ред. Н. Д. Эриашвили, Н. В. Артемьева. – М. : Закон и право, 2007. – 448 с.
9. Турчинов О. В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / О. В. Турчинов. – К. : АртЕК, 1995. – С. 32.
10. Walton G. M. Understanding Economics Today / G. M. Walton, C. Wykoff. – Boston : Irwin, 1994. – P. 110.